

TAITH GERDDED DYLAN

1 Y Castell a'r Grist

Sefydlwyd Castell Lacharn gyntaf yn 1116 ond mae'r muriau tyrog yn perthyn i'r tŷ gwledig caerog o'r 15fed a'r 16eg ganrif. Mae'n debyg mai talfyriad o Grist Mill sef Melin Rawn yw'r 'Grist'. Mae'r morfeidd heli wedi datblygu dros y 100 mlynedd diwethaf-gallai cychod gyrraedd at waelod muriau'r castell yn y Canol Oesoedd.

2 Cartref Dylan Thomas

Hwn oedd cartref Dylan Thomas rhwng 1944 a 1953, ond mae'r adeilad yn perthyn i ddechrau'r 19eg ganrif. Bu'n dafarn yn yr 1880'au - The Ferry House Inn - ac yn iard adeiladu ac atgyweirio cychod yn ddiweddarach. Ceir golygfeydd gwych tuag at Fryn Syr John a'r aber.

3 Cliffside

Llwybr poblogaidd at lan yr afon gydag olion hen fythynnod a chwareli bach. Hyd y 1950'au, roedd gwasanaeth cwch agored yn rhedeg ar y llanw rhwng Ferry Point a Lacharn. Uwch ben y clogwyni coediog ceir olion amddiffynfa o'r Oes Haearn, a gafodd ei ailddeddfio fel batri gynnu yn ystod y Rhyfel Cartref pan oedd Castell Lacharn dan warchae yn 1644. Mae Tŷ Cychod hynod islaw'r llwybr yn atgof o weithgareddau hamdden y 19eg ganrif.

4 Cychod Fferi a Chroesi'r Afon

Pwynt lle roedd yr afon yn cael ei chroesi gan cychod fferi gerllaw fferm Cwm Celyn, ar ochr arall yr Aber. I fyny'r afon roedd cychod yn croesi o fan ger Eglwys Llandeilo Abercwylyn. Roedd teithwyr yn defnyddio'r llwybrau hyn yn y Canol Oesoedd ac yn ddiweddarach - brenhiniaedd, esgobion, pelerinion, masnachwyr ac eraill. Mae olion samau i'w gweld ar lanw isel.

5 Fferm Delacorse

Tŷ a thai allan o'r 17eg /18fed ganrif sy'n adlewyrchu Ffrangeg Normanaidd arglwyddi canoloesol Lacharn - de la cors, o'r gors. Mae Mary Curtis yn adrodd hanes hen sarn a ddefnyddid gan gerti calch o Chwarel Coygan a hanes Betty Fordside a oedd yn defnyddio ceffyl i gludo teithwyr ar draws yr afon i Black Scar ar lanw isel.

6 Llwybr Arfordir ac Aberoedd Bae Caerfyrddin

Mae llwybr yn cael ei greu ar hyd yr aber i Sanclêr.

7 Eglwys Martin Sant

(mae arweinlyfr ar wahân ar gael yn lleol) Mae'r Eglwys sy'n deillio o'r 13eg ganrif wedi ei lleoli cryn bellter o'r dref ar safle eglwys Gymreig frodorol, cyn i Lacharn (Abercoran) gael ei sefydlu. Gallai'r teulu de Brian fod wedi ei chysegru i Martin Sant o Tours. Claddwyd Dylan Thomas yn y fynwent newydd, ac mae croes wen blaen yn dynodi ei fedd.

8 Golygfeydd at yr Hugdon

Caeau agored Corfforaeth Lacharn a rannwyd ymysg y Bwrdeisiaid. Mae'r darnau tir wedi eu gwahanu gan grynnau gwair sydd heb eu haredig a adweinir fel 'landsgers'.

BRYN SYR JOHN

9 Ffin y Gorfforaeth

Wrth y gamfa edrychwch ar yr arysgrif ar y graig. Ceir golygfeydd gwych o'r aber ac o'r môr tuag at Wharley Point yr Ymddiriedolaeth Genedlaethol, Cover Cliff a Black Scar Ferry.

10 'Cockshilly'

Cewch ddewis llwybr uchel dros Fryn Syr John neu i lawr ar hyd 'Cockshilly' tuag at olygfan drawiadol sy'n edrych dros yr hen gei a'r dramffordd, at Benrhyn Gŵyr a Sir Benfro.

11 Cors Lacharn

Tir a gafodd ei adennill o'r môr ers y Canol Oesoedd, gyda chymorth datblygiad y twyni tywod. Lleolwyd rhai ffermydd ar fryncynnau isel Cors y Dwyrain. I gyfeiriad Ginst Point gallwch weld morgloddiau 'The Freething' a 'The Saltings'. Gellir gweld yn glir hyd heddiw y cwys rheolaidd sy'n deillio o'r gwaith aredig a wnaed yn rhan olaf y 18fed ganrif.

12 Railydd Pyl

Tramffordd o'r 19eg ganrif a oedd yn cysylltu chwarel Coygan, glanfa fechan ar geg y Pyl lle roedd calchfaen yn cael ei lwytho ar longau bach. Mae'r rheiliau wedi mynd ond mae'r dramffordd, y sarn ac olion y cei bychan yn dal i'w gweld.

13 Y Lees

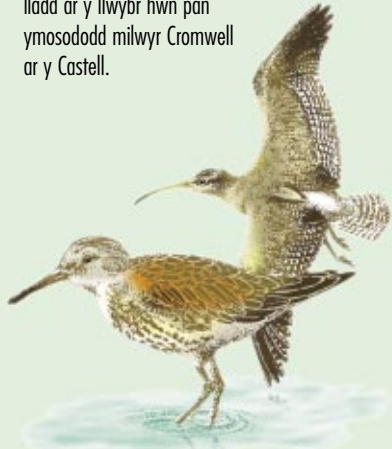
Tir comin isel (40 llain) sy'n eiddo i Gorfforaeth Lacharn, a roddwyd gan Syr Guy de Brian yn 1291 - mae pileri o haearn bwrw yn dynodi'r ffiniau.

14 Chwarel Coygan

O bellter mae'n ymddangos fel cerrig brig o galchfaen carbonifferaidd gyda rhwydwaith eang o ogofeydd. Tua 38,000 o flynyddoedd yn ôl roedd yr ogof yn ffau hienas. Darganfuwyd offer llaw o garreg a ddefnyddiwyd gan ddynion Neanderthalaidd yn yr ogof hefyd. Adeiladwyd bryn gaer Oes Haearn fawr yn yr 2ail ganrif CC. Rhwng y 5ed-7fed ganrif OC roedd y fryngaer yn ganolbwynt grym pennaeth o'r Oesoedd Tywyll.

15 Back Lane

Yn ol Mary Curtis cafodd llawer eu lladd ar y llwybr hwn pan ymosododd milwyr Cromwell ar y Castell.

DYLAN'S WALK

1 The Castle & Grist

Laugharne Castle was first established in 1116 but the towering walls date to the 15th and 16th centuries as a fortified country house. 'The Grist' is probably a shortened form of Grist Mill or Corn Mill. The salt marshes have developed in area over the last 100 years or so - in the Middle Ages, boats could come right up to the castle walls.

2 The Boathouse and Dylan Thomas

A separate visit is essential to Dylan Thomas' home from 1949 to 1953, but the building dates from at least the early 19th century. It was a pub in the 1880s - The Ferry House Inn - and later a boat building and repair yard. Fine viewpoint towards Sir John's Hill and over the Taf Estuary.

3 Cliffside

A much-used route to the foreshore with the remains of older cottages and small quarries. Until the 1950s, an open-boat from Ferry Point to Laugharne was operated on the tide by a single boatman. Above the wooded cliffs are the remains of an Iron Age defended enclosure, reused as a gun battery during the Civil War siege of Laugharne Castle in 1644. A very fine Victorian Boathouse below the path is a reminder of 19th century leisure.

4 Ferries and River Crossings

A ferry crossing point close to Cwm Celyn farm, on the other side of the Taf Estuary. Upstream there were ferries from below Llandeilo Abercwylyn Church. These were routes used through the Middle Ages and later by travellers - kings, bishops, pilgrims, merchants and many others. Traces of causeways are revealed at low tide.

5 Delacorse Farm

A 17th/18th century house and outbuildings, reflecting the Norman-French of the medieval lords of Laugharne - delacors, of the marsh. Mary Curtis tells of an old causeway used by lime carts from the Coygan Quarries and of Betty Fordside, who had a horse to carry travellers across the river to Black Scar at low tide.

6 Carmarthen Bay Coastal and Estuaries Trail

A footpath is being created along the estuary up to St Clears.

7 St Martin's Church

(separate guide available locally)

The 13th century Church lies some distance from the town on the earlier site of a native Welsh church, predating the foundation of Laugharne (Abercoran). The de Brians may have changed the dedication to St Martin of Tours. Dylan Thomas is buried in the new graveyard, marked with a simple white crucifix.

8 Views to The Hugdon

Unenclosed open fields held by Laugharne Corporation and shared amongst the Burgesses. The shares or strips of land are separated from each other by unploughed grassy baulks known as 'landskers'.

SIR JOHN'S HILL

9 Corporation Boundary

At the stile, look for the inscription on the rock. Excellent views back along the Taf estuary and seaward to the National Trust's Wharley Point, Cover Cliff and Black Scar Ferry.

10 'Cockshilly'

A choice of a higher route over Sir John's Hill or down along 'Cockshilly' to a spectacular viewpoint overlooking the former quay and tramway, extending to the Gower and Pembrokeshire.

11 Laugharne Marsh

Land reclaimed from the sea since the Middle Ages, helped by the development of sand dunes. On the East Marsh some farms were sited on low hillocks. Out towards Ginst Point you can see 'The Freething' and 'The Saltings' sea walls. Late 18th century ploughing in regular ridges can still be very clearly seen today.

12 Railydd Pyl

A 19th century tramway used to run from Coygan Quarry down to a small wharf at the mouth of the Pyl where limestone was loaded onto small coasting vessels. The rails are gone but the tramway, causeway and remains of the small quay can be seen.

13 The Lees

Low-lying common land (40 small strips or shares) belonging to the Corporation of Laugharne, first granted by Sir Guy de Brian in 1291 and with cast-iron pillars marking the bounds.

14 Coygan Quarry

Seen at a distance, an outcrop of carboniferous limestone with an extensive cave system. Some 38,000 years ago the cave was a hyena den. Crude stone hand tools used by Neanderthal men were also found in the cave. In the 2nd century BC a large Iron Age hillfort was constructed. In the 5th-7th centuries AD the hillfort was the centre of power of a Dark Age chieftain.

15 Back Lane

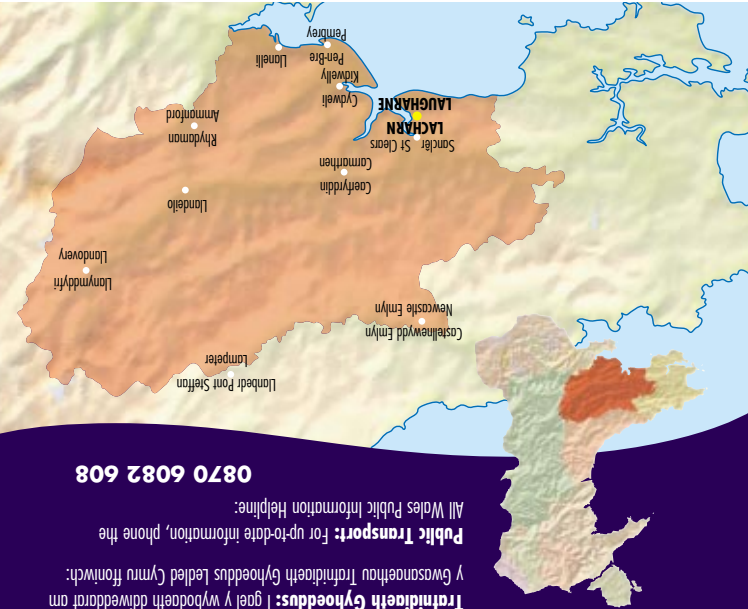
According to Mary Curtis, there was much slaughter along this part of the route when the Castle was stormed by Cromwell's soldiers.

Llwybrau Argymhellir	Recommended Routes
Hawliau Tramwy Eraill	Other Rights of Way
Llwybrau Eraill â Chaniatâd	Bridleways

Hawflraint y Goron © Crown Copyright LA09007L/97/01

0870 6082 608

All Wales Public Information Helpline:

Public Transport: For up-to-date information, phone the

Triniaeth Gyhoeddus: I gael y wybodaeth ddwydddar am

Y Gwasanaethau Trwm Gyhoeddus Ledled Cymru Ffôn:

opportunities for enjoying the countryside.

Llyn Llech Owain near Gorslas, all offering excellent

Fembrey Country Park, Gelli Ayr near Llandello and

Now that you have enjoyed one of our walks you may like to know

that there are three Country Parks in Carmarthenshire –

www.carmarthenshire.gov.uk

Telephone: (01554) 747500

Tŷ'r Nam, Trostre Business Park, Llanelli, SA14 9UT.

Parks and Countryside Unit,

For further information of walks in this series contact:

This is one of a series of country walks in Carmarthenshire.

Want to know more?

cyfluoedd rhagorol i bowb fwyhanu cefn gwlad.

a Llyn Llech Owain ar bwyys Gorslas. Mae pob un yn cynnig

Pen-bre, Gelli Ayr ar bwyys Llandello.

Yma dri pharc gwledig yn Sir Gaerfyrddin –

A chithau wedi cerdded un o'n llwybrau, efallai y correch wybod bod

www.strgor.gov.uk

Ffôn: (01554) 747500

Tŷ'r Nam, Parc Busnes Trostre, Llanelli, SA14 9UT.

Uned Parciau a Cefn Gwlad,

cysylltwch a'r:

Mae'r llwybr hwn yn un o gyfres Llwybrau Sir Gaerfyrddin.

I gael rhagor o wybodaeth am y llwybrau yn y gyfres

Eisiau gwych rhagor?

Y Teithiau Cerdded

TAITH GERDDED DYLAN A BRYNSYR JOHN

Cyfes o deithiau cerdded sy'n dechrau ym maes parcio'r castell, ger y Grist, gyda chyfoeth o anifeiliaid a phlanhigion ar hyd y llwybrau. Lleolir paneli gwybodaeth mewn rhai manau i gyfoethogi'r darn trawiadol hwn o Lwybr yr Arfordir a'r Aberoedd.

Mae'r teithiau cerdded i'r gogledd yn mynd heibio i Gartref Dylan Thomas a'i fedd ym mynwent newydd Eglwys Martin Sant.

I'r de, mae Bryn Syr John neu'r 'Daith Gerdded Newydd' fel y'i gelwid gan yr awdur lleol Mary Curtis yn 1880, yn cynnig golygfeydd syfrdanol sydd wedi bod yn destun lluniau, peintiadau, ysgytriadau a ffotograffau lawer gwaith.

Mae'n werth ystyried yr holl llwybrau, y rhai ar hyd yr hen gei a'r dramffordd tuag at gaeu agored Y Lees neu'r llwybrau coediog drws Fryn Syr John at Broadway a thu hwnt.

Mae'n debyg mai cyfeirio at Syr John Perrot, ffefryn Elisabeth 1 y mae'r enw Bryn Syr John. Llwyddodd i osgoi cael ei ddiennyddio ond bu farw yn Nhŵr Llundain.

Mae llwybr cyhoeddus newydd i Sancler yn cael ei greu ar gyfer cerddwyr a bydd yn ffurfio rhan o Lwybr Bae Caerfyrddin a'r Aberoedd, a fydd yn y pen draw yn cysylltu Llwybr Arfordir Sir Benfro a Phenrhyn Gwyr.

Y Rheolau Cefn Gwlad

Wrth ddefnyddio llwybrau cofiwch gadw at reolau cefn gwlad.

- Mwynhewch y wlad a pharchwch ei bywyd a'i gwaith.
- Ceuwch bob lliidiart.
- Cadwch eich cŵn dan reolaeth glôs.
- Cadwch at llwybrau cyhoeddus wrth groesi tir amaethyddol.
- Defnyddiwch lidiardau a chamfeydd i groesi ffensys, perthi a walydd.
- Gadewch lonydd i anifeiliaid, cnydau a pheiriannau.
- Ewch â'ch sbwriel adref.
- Helpwch gadw pob dŵr yn lân.
- Gwarchodwch fywyd gwylt, planhigion a choed.
- Byddwch yn ofalus iawn ar heolydd gwledig.
- Peidiwch â chreu sŵn yn ddiangen.

Laugharne

settled by the Welsh, but the core of the Lordship were English settlers.

ways of farming – a typical 'Marcher Lordship'. The area, or 'Welshty', remained

mostly men from the west country, who followed different laws and customs and

was no exception. A small defended town was established and settlers brought in,

South Wales, thus gaining a foothold on new lands. Laugharne – then Abercarron –

In the late 11th century, the Normans established many earth and timber castles in

to keep their loyalty during attacks from the Welsh. It is this division and duality

which gives Laugharne its very special character and traditions. Laugharne's famous

'Common Walk' is held every three years on Whit Monday. This 'beating the

bounds' ceremony is over 20 miles long, led by the Portreeve and Aldermen of

the Corporation. Many of the places mentioned in the Charter of 1291 granted by

Sir Guy de Brian are retraced.

In the 16th and 17th centuries wealthy ship owners and merchants settled in

Laugharne, hence the many fine buildings in and around the town. It was a

favourite place for sea captains to retire. Until turnpike roads and railways,

transporting bulky goods by sea was easier and cheaper – small coasting vessels

continued to use the port into the early 1900s. Sailing led to cargoes being

off-loaded onto barges for transshipment up river to St Clears.

Laugharne has been a source of inspiration to poets and artists for a long time –

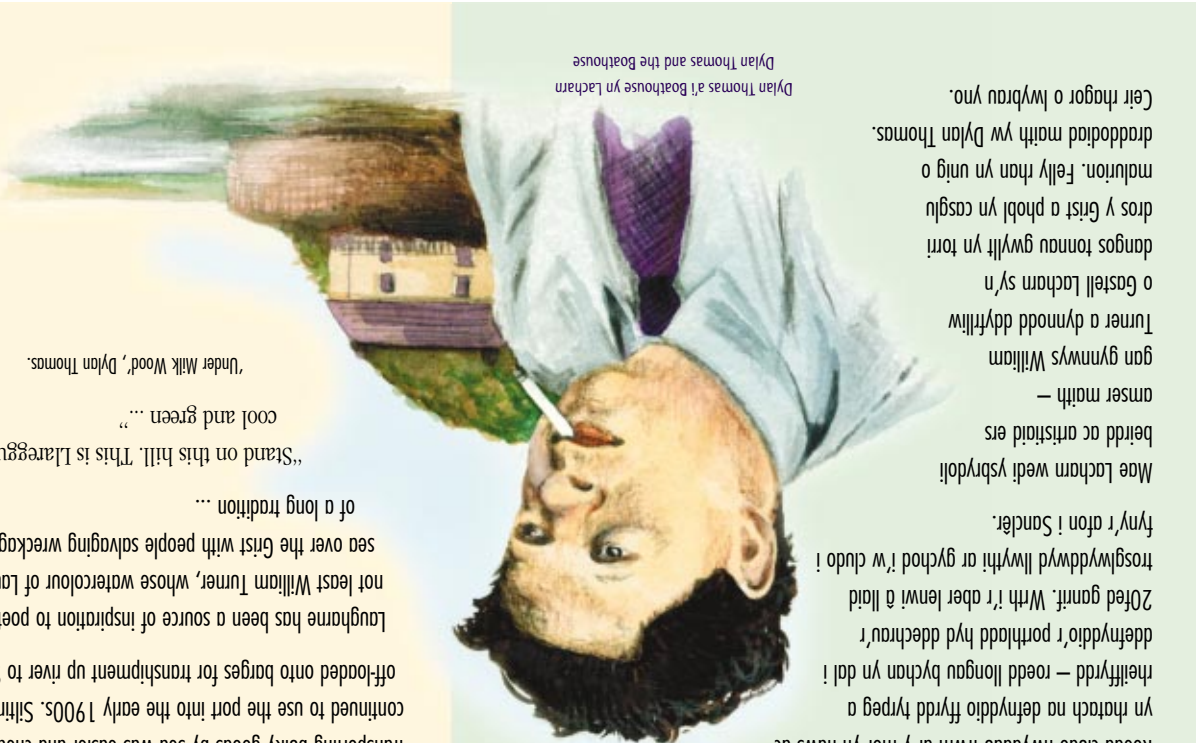
not least William Turner, whose watercolour of Laugharne Castle shows a rough

sea over the Grist with people salvaging wreckage. So Dylan Thomas is but part

of a long tradition ...

"Stand on this hill. This is Llareggub Hill, old as the hills, high,

'Under Milk Wood', Dylan Thomas.

Dylan Thomas at Boathouse yn Lacharn

Dylan Thomas and the Boathouse

Ceir rhagor o llwybrau yno.

diroddodid maith yw Dylan Thomas.

mluion. Felly than yn unig o

diros y grist a phobl yn casglu

danagos tonau gwylt yn torri

o Castell Lacharn sy'n

Turner a dynnod ddwyffiliw

gan gymnwys William

amser maith –

beirdd ac arffistid eis

Mae Lacharn wedi ysbrydoli

fywy'r oron i Sancler.

trosglwyddwyd llwythi ar gyfod i'w cludo i

20fed gannt. Wrth i'r ober lenwi â llaid

dddefnyddio'r port hadd hyd ddechrau'r

theillydd – roed – roed llongau bychan yn dal i

yn rhatach na defnyddio ffyrdd tyreg a

Roedd cludo mwyddu trwm ar y môr yn haws ac

yn y dref a gerllaw. Roedd yn lle poblogaidd gan gpriniaid llong i ymdeol.

masnachwyr cyfoethog yn Lacharn, a dyna pam fod cymaint o adeiladau ysblyenydd

Yn ystod yr 16eg gannt a'r 17eg gannt ymsefydlodd perchnogion llongau a

o'r manau a enwir yn Siact 1291 Syr Guy de Brian eu hollhain.

tefnau' ac arweiniu y daith gan Bortreeve a Henduaid y Gortreeve. Caiff amryw

llungwyr. Yn rhon o'r daith hon sydd drws 20 milltir o hyd, mae'r seremoni 'curo'r

arbenig Lacharn. Cynhellir taith gerdded enwog Lacharn bob tair blynedd ar y

Yr ymriaed a'r ddeuoliaeth hon sy'n gyffwrdd am gymeiriad a throadoddiadau

enwog, er mwyn enghu eu teymgwach pan fyddai'r Cymry yn ymosod ar y dref.

Canol Oesoedd. Dyfarnwyd breintiau arbenig ganddynt i'r trigolion yn eu Siact

arglwyddiaeth 'Tolachor' gan y brenin a bu'r teulu hwn yn rheol'r dref twy gydol y

Yn 1247 derbyniodd y teulu de Brian, a oedd yn dal llawer o dir yn Nymain,

wladychu'r orad, ond gwladychwyr Seisnig oedd craidd yr Arglwyddiaeth.

gwahanol i 'Arglwyddiaeth y Gortorau' nodweddiadol. Roedd y Cymry yn dal i

bennaf gan bobl o Dde-orllewin Lloegr, a oedd yn dilyn cyfethiau ac arffon

– yn eithriad. Sefydlwyd tref fechan wedi'i hamddiffyn a chafodd ei gwladychu yn

gan enill troedle ar droed newydd. Nid oedd Lacharn – neu Abercarron byd hyd hynny

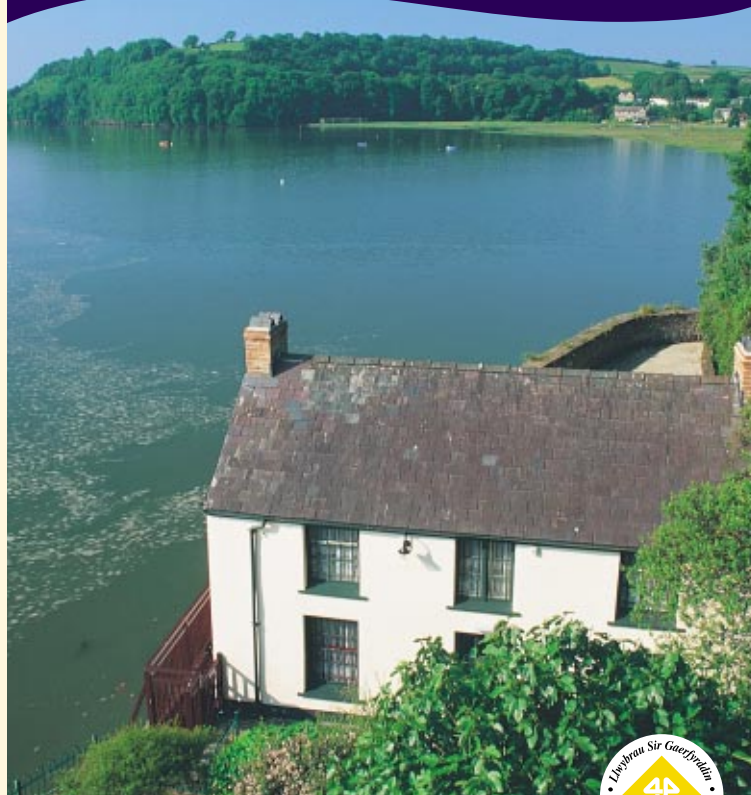
Sefydlodd y Normaniaid lawer o gestyll pridd a choed ar ddiwedd yr 11eg gannt,

Lacharn

Lacharn

Laugharne

Llwybrau Arfordir Sir Gaerfyrddin Carmarthenshire Coastal Walks

Cyngor Sir Gaerfyrddin
Carmarthenshire County Council

Amser Hamdden Leisure Time

Noddwyd gan Gyngor Cefn Gwlad Cymru,

Asiantaeth yr Amgylchedd ac Antur Cwm Taf Tywi.

Supported by the Countryside Council for Wales,

Environment Agency and Antur Cwm Taf Tywi

Photographs: © Carmarthenshire C.C. and Wales Tourist Board

